

Kutadgu Bilig’de ne Soru Sözcüğü ve Kullanımları

Engin Çetin
Çukurova Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ecetin@cu.edu.tr

Özet

On birinci yüzyıl İslamî dönem Türkçe metinlerin en önemlilerinden biri olan Kutadgu Bilig, dil ve edebiyat malzemesi olmanın yanı sıra dönemin toplumsal ve kültürel yaşamına ilişkin çok değerli bilgiler içeren önemli bir kaynak niteliğindedir. Bu özellik, yapıtla ilgili çok sayıda çalışma yapılmasına neden olmuştur. Bu çalışmada, Kutadgu Bilig’de sıkça rastlanan *ne* soru sözcüğü ve sözcüğün işlevleri üzerinde durulacak; sözcüğün diğer dönem ve yapıtlardaki kullanımlarla benzer ve farklı yönleri; Arat Dizini’nde aynı maddede yer verilen *ne* soru sözcüğü ile *ne...ne...* bağlacı ve bu bağlacı oluşturan sözcük arasındaki kullanım farklılıkları belirlenmeye çalışılacaktır. Bilindiği gibi, soru sözcükleri soru amaçlı kullanımların yanı sıra abartı, anlatımı kuvvetlendirme gibi çok sayıda farklı işleve de sahiptir. Kutadgu Bilig’in manzum bir edebî metin olması, aynı zamanda sanatlı ve eksiltili anlatım gibi, diğer metinlerden farklı özellikleri barındırmasını da sağlamıştır. Bildiride bu özelliklere de değinilecek ve kullanımların nedenleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kutadgu Bilig, soru sözcükleri, *ne* soru sözcüğü, *ne...ne...* bağlacı.

Abstract

Kutadgu Bilig, one of the most important 11th. century Islamic period Turkish text, is a very important sources including valuable information about the social and cultural life of the period; as well as being a language and literary material. Thanks to the property a lot of studies have been made. In this work, the interrogative word *ne* and its functions which are frequently come across are to be dwelled on. In addition the word’s aspects which are similar to and different from the other periods and texts, and the usage differences between the interrogative word *ne* in Arat’s Index and its relation with the conjunction *ne...ne...* are to be determined. As it is known, interrogative words many more functions such as exaggeration, strenghtening the meaning as well as the usage for interrogation. Kutadgu Bilig’s being a poem text provided it to contain a lot of different qualities such as elliptical expressions simultaneously. In this study, these properties will be touched on and the causes these usages will be mentioned.

Keywords: Kutadgu Bilig, interrogative words, interrogative word *ne*, the conjunction *ne...ne...*

0. Giriş

Türk edebiyatının en önemli eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig, günümüz insanına bir yandan erdemi, siyaseti, dünyayı *vb.* değerleri öğretirken bir yandan da yazıldığı dönemin sosyal, kültürel yaşamına ilişkin çok önemli bilgiler içermekte, araştırmacılara eşsiz ve tükenmez malzeme sunmaktadır. Kutadgu Bilig, bir tıpçı için tıp; toplumbilimci için toplumbilim, edebiyatçı için edebiyat ve dilci için dil malzemesi sunmaktadır. Bu nedenle Divanü Lügati't-Türk gibi, Kutadgu Bilig'de çok sayıda alan için sayısız araştırmaya konu olmuştur.

Biz de Kutadgu Bilig malzemesinden yola çıkarak *ne* soru sözcüğü ve sözcüğün kullanımları üzerinde duracağız. Soru, “genel olarak, bir şey öğrenmek için birine yöneltilen söz ya da yazı” (GTS www.tdk.org.tr) biçiminde tanımlanabilir. Dillerde sorular ekler, sözcükler ya da vurgu ile sağlanır. Ancak, diller için soru yapıları bir cümlenin her zaman bilinmezliği ifade etmediği söylenebilir. Sorulu yapılar, kimi zaman konuşanın bilip dinleyenin bilmediği; herkesçe bilinen ama anlatımı güçlendirmek için özellikle vurgulanan yapıları da karşılar. Sorulu yapılar, belirsizlik, çokluk, kibarlık işlevine de sahiptir. Türkçe *ne* soru sözcüğü de soru işlevinin dışında işlevlere sahiptir. Özellikle şiir diline özgü, az sözle çok düşünceyi anlatma gereğinden doğan bir özellik olarak sözcüğün Kutadgu Bilig'de diğer edebî yapıtlara oranla öne çıkan kullanımları da vardır. Bunlara aşağıda değinilecektir:

Kutadgu Bilig'de iki farklı *ne* sözcüğünden söz edilebilir:

0.1. *ne* soru sözcüğü;

0.2. *ne...ne...* bağlacını da oluşturan *ne* sözcüğü.

Öncelikle araştırmacıların *ne* sözcüğü ile ilgili görüşlerine kısaca değinmek istiyoruz:

0.1. *ne* soru sözcüğünün Türkçe olduğuna ilişkin yaygın bir görüş bulunmaktadır. Sözcük üzerinde duran Ahmet Temir (1956) dışında çok sayıda araştırmacı, sözcüğün Türkçe olduğunu belirtmemekle birlikte köken açısından herhangi bir bilgi vermemiştir. Bu araştırmacıların yayınlarında aksi bir görüş olmaması, sözcüğü Türkçe olarak kabul ettiklerini düşündürmektedir.¹ Ahmet Temir ise *ne...ne...* bağlacını oluşturan *ne* sözcüğünden farklı olarak sözcüğün Türkçe olduğunu belirtmiştir. Sözcüğün kökenine ilişkin karşı görüş belirten tek araştırmacı olan Şinasi Tekin, Eski Türkçede Toharca Unsurlar yazısında, Toharcada soru zamirlerinin ‘nispet zamiri’ yapılabilmesi için gereksinim duyulan görevli bir sözcük niteliğinde olan *ne* sözcüğünün Türkçeye, görevinden ‘tecrit’ edilerek ve aslında Toharca kullanımda sonuna geldiği soru sözcüklerinin işlevlerini üstlenerek geçtiği görüşündedir. Araştırmacıya göre böylece Toharcada sonuna geldiği soru sözcüklerini ilgi zamiri yapmakla görevli olan sözcük, Türkçede soru anlamı kazanmıştır (2001: 254 *vd.*).

¹ Drevnetyursky Slovaş (DTS), An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish (ED), Eski Türkçenin Grameri (Gabain 1995), Hacıeminoğlu (1992); ve Erdal (2004).

ne sözcüğü ile benzer işlevlere sahip *kim* soru sözcüğü arasındaki temel fark *kimin* canlı; *nenin* ise cansız varlıklar için kullanılıyor olmasıdır (ED 1972: 774a-775a; Erdal 2004: 210-211). Sözcüğün kullanımına ilişkin şu bilgileri sıralayabiliriz:

a) Soru işlevli olarak kullanıldığında, sözcüğün genel olarak, “ne, hangi” anlamlarını karşıladığı görülmektedir.

b) Şart yapısıyla birlikte de “her ne olsa, her nasıl olsa; her ne” anlamlarında kullanılmıştır (DTS 1969: 356b).

0.2. *ne...ne...* bağlacı ve bu bağlacı oluşturan *ne* sözcüğünün kökeni konusundaki genel görüş sözcüğün Farsça “değil, yok” anlamındaki sözcüğün alıntılandığı yönündedir. DTS 1969: 356a-b; Deny-Elöve 1941: 643 *vd.*; Temir 1956: 256...). Yukarıda açıkladığımız gibi, Tekin, soru sözcüğü olan *nenin* Toharcadan eski bir alıntı olduğunu belirtmiştir. Toharcadan verdiği örneklere bakıldığında Tekin’in bağlaç olan *neyi* de aynı sözcük olarak kabul ettiği görülür.

1. İnceleme

Yukarıdaki iki farklı işlevli sözcük, metin yayımlarında çoğu zaman aynı sözcük olarak görülmüş, bunun sonucu olarak da dizinde herhangi bir ayırım olmaksızın bir arada verilmiştir. Kutadgu Bilig yayını için de durum böyledir. Bu çalışmada soru sözcüğü *ne*, sözcüğün kullanımları ve bu soru sözcüğünün bağlaç olan *neden* farklı yönleri araştırılacaktır.

Bu farklılıkları ortaya çıkarabilmek amacıyla öncelikle böyle bir ayırım gözetmeden Kutadgu Bilig’deki *ne* sözcüğünün işlevlerini şu biçimde sıralayabiliriz:

1.1. *ne* soru sözcüğü, aşağıdaki örneklerde gerçek soru işlevinde kullanılmıştır. Sözcük, cümlelerde kimi zaman soru cümleleri içerisinde doğrudan soru biçiminde kullanılırken kimi zaman da soru cümlesinden çıkarak ana cümlenin nesnesi olmuş biçimde karşımıza çıkar². Bu kullanımda her iki durumda da konuşan ve dinleyen ya da bu unsurlardan birisi için bilinmezlik söz konusudur:

yana ma ayıttı tileking *ne* ol / negü iş kılır sen kereking *ne* ol 525.

“Yine, ‘dileğin *nedir*, ne iş yaparsın, bir şeye ihtiyacın *nedir*?’ diye sordu.”

otaçı tirildi tamur kördiler / ol ig kem *ne* ermiş ayu birdiler 1057.

“Hekimler toplandı, nabzına baktılar. Bu hastalığın ne olduğu hakkındaki düşüncelerini söylediler.”

² Ne sözcüğünün sözü edilen işleve ait Kutadgu Bilig’deki beyit numaraları ilgili işleve ait beyit örneklerinin altında yer almaktadır. 1) numaralı kullanımın altındaki beyit numaralarından parantez () içine alınanlar soru cümlesi; diğerleri ise soru cümlesi olmayan, ana cümlenin nesnesi konumunda olan soru işlevli *nenin* kullanıldığı beyitlerdir.

yana aydı oğgurmış aygıl manga / kalı kelding emdi **ne** boldı sanġa 3303.
“Oğgurmış yine, ‘buraya nasıl geldin, sana **ne** oldu?’ diye sordu.”

ayur ay kadaşım **ne** erki iġinġ / mini munça yavlak eğerdi beġinġ 3970.
“‘Senin eksin **nedir** ki, beyin beni bu kadar ısrarla takip ediyor?’ diye sordu.”

ilahi özüm bu sözüġ başladı / tilekim **ne** erdi bilir sen iği 6501.
“Ey rabbim, ben sözüme başlarken dileġimin **ne** olduġunu sen biliyordun.”

503, 507, 508, 513, (523), 539, 613, (638 ne erki), (672), (728), (786), (787), (788), (789), (957), (1849[2]), (1891[3]), 2566, (3320 ne erki), (3843[2]), 3849, (4899[2]), (5017), (5687 ne erki), (5763), 5956, (5961), (5975), (5985), (6227), (6233), 6236, (6254[2]), (6295), (6337), (6348[2]), (6350), (1945 ne+ni).

1.2. Sözcük, Kutadgu Bilig’de soru işlevinden çok, abartı / çokluk işlevinde kullanılmıştır. Bu, diğer soru sözcüklerinin de zamanla kazandıġı işlev olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneġin, **kaç**, **mu**, **neçe** gibi soru yapıları da zamanla soru işlevi dışında çokluk / abartı işlevi kazanmıştır. Hatta kimi zaman soru sözcüklerinin bu işlevi, burada olduġu gibi gerçek soru işlevinden daha çok kullanılmıştır:

yayıġ ol bu devlet iter hem buzar / **ne** irsel turur terk irikse tezer 548.
“Bu devlet dönektir, hem yapar hem bozar. O kadar sebatsızdır ki, bıkarırsa kaçır.”

ne muġluġ turur bu apa oġlamı / tilek teg bulumaz tiriglik küni 1122.
“Bu insan oġlu ne kadar acizdir, yaşamını istediġi gibi geçiremez.”

ne eđġü neġ ol bu uvut erke körk / kamuġ eđġü işke uvut boldı örk 2009.
“Bu utanma duygusu insanoġlu için ne iyi, ne güzel şeydir, bütün iyi işlere baġlayan odur.”

ne eđġü bolur kör yigitlik öğün / ülüg alsa özke kamuġ eđġüdün 4695.
“Gençlik çağında her iyilikten kendine hisse almak ne güzel şeydir.”

ne türlüġ **ne** yařlıġ kişi koptı kör / yaġız yir olarıġ yidi optı kör 6403.
“Bak, ne çok, ne çeşit insan dünyaya geldi, kara toprak hepsini yedi, yuttu.”

234, 279, 455, 456, 457, 695, 715, 893, 921, 1077, 1078, 1079, 1179[2], 1528, 1537, 1542, 1543, 1700[2], 1705[2], 1749, 1778, 1862, 1982, 1995, 2064, 2231, 3295, 3296, 3297, 3298, 3301, 3382, 3807, 3868, 4240, 4691, 4696, 4721, 4722, 4723[2], 5171, 5747, 5918, 5944, 6199, 6392.

1.3. Sözcüġün olumsuz kuvvetlendirme işlevi de, yukarıdakiler gibi eski Türkçeden başlayarak çok sayıda soru sözcüġünün kazandıġı işlevlerden biridir. Bu

kullanımda cümlenin yüklemi yapıca olumlu iken anlamca olumsuz; yapıca olumsuz yüklem de anlamca olumlu hale gelir. Böylelikle, cümle anlatım yönünden daha güçlü bir duruma gelmektedir. Kutadgu Bilig’de hiç de azımsanmayacak sayıdaki bu işlev, yapıtın şiir dilinden kaynaklıyor olmalıdır. Bilindiği gibi Kutadgu Bilig’in dili bir edebî yapıta özgü güçlü anlatım kalıplarına fazlasıyla sahiptir.

küremiş kürek erdi uş bu özüm / ecel tuttu iltür **ne** asğı sözüm 1118.

“Ben hayata kaçmış bir kaçak idim, şimdi ecel beni yakaladı, geri gönderiyor; sözün ne faydası var (yok ki!).”

ukuşluğ biliglig bu öglüg büğü / kinğeşke tusulur aňgar **ne** tigü 2706.

“Anlayışlı, bilgili, akıllı ve hakîm kimselere danışmak yararlıdır, buna ne denir ki (elbette bir söz yok).”

tilep tınmağuçı **ne** bulmaz bolur / tınıp yatsa arzu tilek kim bulur 4785.

“Durmadan arayanlar neler bulmazlar ki; dinlenip yatarak kim istediğine kavuşur?”

ne inçlik tiler sen tünekte turup / **ne** arzu qolur sen köngül ög urup 5424.

“Zindanda bulunduğun sürece ne huzur istersin, kalbine ve aklına gelen ne gibi şeyleri arzu edebilirsin (bir işe yaramaz ki!).”

ķamuğ eđğü bardı törü öňđdi iltti / ķişi soňđı qaldı ne eđğü bulayı 6595.

“Bütün iyiler gitti, töreyi de götürdüler, burada ķişi artığı kaldı, iyileri nerede bulayım (bulamam ki!).”

1215, 1501, 186, 647, 1964, 2361, 2650, 3370, 6333, 6432, 6562, 6577, 6596, 6597, 6598.

1.4. Şartlı cümlelerde kullanım, eski Türkçe metinlerde olduğu gibi Kutadgu Bilig’de de soru sözcükleri için önemli bir özelliktir. Soru sözcükleri, şartlı cümlelerde yer aldığı anda, sözcüklerin tek başlarına taşıdıkları anlama koşul olarak *her ne zaman; her nerede; her kim; her ne* gibi anlamlar kazanırlar. Soru sözcüğü olarak **ne** de tek başına taşıdığı anlama koşul olarak şartlı cümle içerisinde “**her ne**” anlamı kazanır:

törümüş neň erse yoqalğı turur / törütüğli hālik **ne** qolsa kıılır 692.

“Yoktan var olan her şey yeniden yok olacaktır. Yaratan Tanrı her ne isterse onu yapar.”

ot em qalmanı kör neçe kıldılar / yaraşık **ne** erse anı birdiler 1061.

“Yapmadıkları, vermedikleri ilaç kalmadı, her şey yaptılar. Uygun olan ne varsa verdiler.”

ķayu begde erdem yumıtsa tūkel / aňgar yıđlıur arzu **ne** qolsa tūkel 3008.

“Hangi beyde bütün erdemler birikirse, her ne isterse onun çevresinde toplanır.”

ne türlü bu işke tegir erse öz / bağırsaklığın teg yaruq kılga köz 4134.

“Her ne işle uğraşırsan uğraş, o işi gönülden yap, bu sana mutluluk verir.”

közüm sen kulağım sen körgil eşit / *ne* teñsiz körünse körü ıdma it 5849.

“Sen benim gözüüm ve kulağımsın, gör ve işit. Uygunsuz her ne görürsen öyle bırakma, düzelt.”

1050, 2113, 3196, 3280, 3944, 3945, 4634, 5156, 5810.

1.5. Sözcük, Kutadgu Bilig’de yer alan aşağıdaki örneklerde “..*filan*, ..*gibi*,..*vesaire*” anlamlarını taşımaktadır. Bu kullanıma günümüz Türkiye Türkçesi ağzlarında da rastlanmaktadır:

Bubama bu haberlerimizi *neyi* veriyim dedim..., çorap gömlek *neyi* goydum..., (Adalet Ağaoğlu, Yüksek Gerilim 151, 153). Güveyinin elbisesi neyi suya gitti (Umay Günay, Elazığ Masalları)³.

Bu kullanım, soru sözcüğünün içerdiği bilinmezlik ya da belirsizlik anlamının sonucu oluşmuş olmalıdır. Bu bilinmezlik ya da belirsizlik, günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılan ve önemli olmayana ya da söylenmek istenmeyeni anlatmakta kullanılan “..*bilmem ne*” yapısında da vardır ve bu yapıda açıkça görüldüğü gibi bu *ne* soru sözcüğüdür.

bilişing *ne* barmu adaş ya kıdaş / körlügli *ne* barmu yigü içgü aş 524[2].

“Arkadaş ya da akraba gibi tanıdığın var mı; yiyecek içecek verecek gibi şeylerle ilgilenen bakamın var mı?”

1.6. *ne...ne...* bağlacının bir parçası olarak kullanılır. Bu kullanıma, günümüz Türkiye Türkçesinde ve kimi lehçelerde rastlamak mümkündür⁴. *ne...ne...* bağlacı Kutadgu Bilig’deki örneklerde çoğunlukla olumsuz yapıyı yüklemle gerektirmektedir. Kutadgu Bilig’de, aşağıda da yer alan kimi kullanımlarda *ne...ne...* bağlacının eksiltiyle kullanıldığı görülmektedir. Bu, hem şiir dilinin hem de aruz ölçüsü nedeniyle olmuş olmalıdır. Hatta kimi örneklerde, “*kerek...kerek...ne...*” gibi bir yapı oluşturularak eksiltilen *ne* sözcüğünün yeri “*kerek...kerek...*” bağlacıyla doldurulmuştur.

³ Bu örnekler, Ş. Tekin’in yukarıda sözünü ettiğimiz makalesinden alınmıştır (2001: 257-258)..

⁴ *ne...ne...* bağlacının taşıdığı anlamı, eski Türkçenin Uygurca döneminde ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde *ap...ap...* bağlacı vermektedir. “*ne...ne...* ve *hem...hem...*” anlamlarını barındıran bu bağlaç, yapıtın yazıldığı dönem olan on birinci yüzyılda DLT ([BA] I 34-15)’de ve KB (975)’te birer kez kullanılmıştır.

yorımaz ne yatmaz uçımaz oduğ / **ne** menğzeg **ne** yanğzağ kötürmez boğuğ 17.
(O, [ne] yürür ne yatar, uyanıktır. Onun yapısı, ne benzer ne de kıyas kabul eder.)

kiğin önğdün ermez ne soldın [**ne**] onğun / **ne** astın ne üstün **ne** otu orun 18.
(Arkada ve önde değıldir. Ne solda [ne] sağdadır. Yeri ne altta ne üstte ne de ortadadır.)

eşitmegüm erdi anıng sözlerin / **ne** kılkı kılınçı **ne** bilgi barın 3859.
“Keşke onun sözlerini işitmemiş olsaydım, ne davranışlarını ne bilgisini, hiçbirini bilmeseydim.”

toğun ma keçer açın ma keçer / **ne** begke kılur yüz **ne** bay kıl seçer 4841.
“Açlıkla da geçer, toklukla da geçer, bu dünya ne beye yüz verir ne zengin kulu ayırır.”

toğuglı ölür ök sevüg can barur / kerek beg kerek kul **ne** savçı kalur 6290.
“Her doğan ölür, sevgili can bile gider. Dünyada ne bey ne kul ne de peygamber kalır.”

Aşağıda yer alan beyitler eksiltilerin olduğu beyitlerdir:

kerek beg kerek kıl **ne** eğğü isiz / özi öldi erse atı kaldı iz 235.
[**ne**] ereji uzamaz **ne** emgekleri / nerek ötrü munça çoğı ün urı 4842.
tirendi unamaz [**ne**] berü kelgeli / **ne** iş tuş kadaşlar yüzün körgeli 4921.

1.7. Sözcük, “**ve, hem**” karşılığında kullanılır⁵. Bu kullanımın izlerini sınırlı sayıda olmakla birlikte Uygurca *Altun Yaruk* ve *Maytrisimit Nom Bitig*'de de görmek mümkündür.

yüzim körki körklüg **ne** kılkı silig / tilemiş tilekke yetürdüm elig KB 675.
“Yüzüm güzel ve huyum temizdir, dilenen her şey elimin altındadır.”

meniğ me törüm bu yoğalmaz özüm / kamuğ halkka bir teg **ne** kılkı sözüm KB 828.
“Benim de hükmüm böyledir. Hareketim ve sözüm bütün halk için ayındır.”

yüzi körki körklüg **ne** yaşı kiçig / kğmuğ eğgülükke anıngdın keçig 1851.
“Güzel yüzlü ve yaşı gençtir. Bütün iyiliklere geçit veren odur.”

⁵ Bu anlam için KB'nin farklı nüshalarında kimi zaman *ya* sözcüğü kullanılmıştır.

örüg hem silig ol **ne** kılkı amul / kamuğ teprenürke bağırsağ köngül 1852.
“Halim selim ve sakin tabiatlıdır. Bütün canlılara karşı şefkatlidir.”

yüzi körki körklüg kerek beg yülüg / boğı ortu bolsa **ne** çavlıg külüg 2083
Bey, yakışıklı, saçlı sakalı düzgün, orta boylu ve şan şöhret sahibi olmalıdır.”

közi tok serimlig **ne** kodkı köngül / suyurqap keçürgen **ne** kılkı amul 2170[2].
“Gözü tok, sabırlı ve alçak gönüllü aynı zamanda şefkatli ve sakin tabiatlı olmalıdır.”

235, 675, 828, 1088, 1648, 1851, 1852, 1985, 2038, 2083, 2115, 2170[2], 2237, 2244, 2274, 2882, 3328, 3348, 3353[2], 4002, 4092, 4464, 4599, 4813, 4840, 4842, 4921, 5820, 5838, 6290, 6429, 6447.

Yukarıdaki kullanımlarda da açıkça görüldüğü gibi, **ne** sözcüğü “ve, hem” sözcüklerini karşılamaktadır. Bu durum, şu soruları akla getirmektedir: Bu sözcükler, yapıtın yazıldığı on birinci yüzyıl metinlerinde kullanılmış mıdır, kullanılmışsa neden Kutadgu Bilig’de bu sözcükler yerine **ne** yapısı tercih edilmiştir?

Arapça kökenli **ve** bağlacı, Kutadgu Bilig’de yalnızca yapıta sonradan başkalarının eklenen mensur ve manzum önsözlerde ve birinci bölümün başlığında yer alan ‘azze ve celle kalıp ibarede yer almaktadır. DLT’de hiç kullanılmayan bu sözcük, Karahanlı Türkçesi metinlerinden AH’de iki; ME’de üç kez kullanılmıştır. On birinci yüzyıldan kalma Türkçe ilk Kur’an tercümesi olduğu düşünülen KT’de ise sözcüğün çok kullanılmış olmasını, Arapça asıl metne bağlayabiliriz. Dolayısıyla **ve** bağlacının bu dönemde metinlerde yeni yeni kullanılmaya başladığını, bu yüzden onun yerine **ne** sözcüğünün tercih edildiğini düşünebiliriz.

Farsça **hem** sözü başta Kutadgu Bilig’de sıkça kullanılmıştır. Manzum bir metin olan Kutadgu Bilig için **hem** yerine **nenin** kullanımını ilk bakışta vezne bağlamak düşünülebilir. Yapıtın vezni fe ‘ü lün / fe ‘ü lün / fe ‘ü lün / fe ‘ül (._ / ._/._ / ._) olduğuna göre vezin gereği **hem** yerine **ne** sözünün tercih edildiği düşünülebilir. Ancak, yapıtta bu anlamda otuz iki kullanımın onunda **hem** yerine **nenin** vezne bağlı olarak tercih edilmesini sağlayacak neden görünmemektedir. Bu durumun **ne...ne...** bağlacının eksiltiyle kullanımıyla açıklanabileceği düşüncesi de iki beyit dışında cevapsız kalmaktadır⁶.

Özkan, Türkoloji Dergisi (2003)’ndeki yazısında bu özelliği soru sözcüğü **ne**’nin yeni bir işlevi olarak kaydetmiştir.

Hem ya da ne sözcüklerinin vezin kullanımını etkilemeyeceği kullanımlar:

kerek beg kerek kul **ne** eğgü isiz / özi öldi erse atı qaldı iz 235.

⁶ Eksiltile beyitler yukarıda 1.6. numaralı kullanımda verilmiştir.

ot em almadı kr nee ıldılar / yaraı **ne** erse anı birdiler 1061.
yana ma saga aydım u bu sözüm / ılınım yayı tip ne irsel zm 1088.
ulug bolu olan ne ersig toan / kiide bolur barça belu nişan 1648.
tapusa ne zkey yine eyemenk / emanet bile bolsa knli szk 2237.
ası yas ne eu ne isiz barı / bayattın turur kr anın tadiri 3353[2].
negu teg keirse keçer terk kni / barır eu isiz ne egri kni 4840.
[**ne**] erei uzamaz **ne** emgekleri / nere tr munça oı n urı 4842.
tireni unamaz [**ne**] beri kelgeli / **ne** i tu adalar yzın körgeli 4921.
negu kelse ydil sen inılama / ere erse erter ne emgek yime 6447.

2. Sonuç

2.1. Yukarıda rneklendirdiimiz kullanımlardan ilk beinin Türkçe olduğunu kabul ettiğimiz **ne** soru szcine ait olduğunu kesinlikle söyleyebiliriz. Bunun nedeni ilk be sıradaki sözcük kullanımının genel olarak soru sözcüklerine koşut kullanım sergilemeleridir. Türkçenin on birinci yüzyıl ve öncesindeki soru sözcüklerinin durumu bu duneyi mümkün kılmaktadır. Soru sözcüklerinin genel olarak Türkçede soru, olumlu ve olumsuz kuvvetlendirme, belirsizlik, okluk / abartı işlevlerine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Buradan hareketle Kutadgu Bilig’de ne soru szcı;

*Gerçek soru işlevine sahiptir.

* Soru işlevinin genişlemesiyle olumsuz kuvvetlendirici görevinde kullanılır.

* Soru işlevinin genişlemesiyle okluk/abartı işlevi vardır.

*Yine soru işlevinin sonucu olarak diğer pek çok soru szcında olduğu gibi şartlı yapılarla birlikte ‘her ne’ anlamı kazanmıştır.

*Belirsizlik işlevine sahiptir.

Bunlar dışında Kutadgu Bilig’de **ne** soru szcının, *nee*, *nedin*, *neeme*, *negi*, *negu teg*, *neglk*, *nelk*, *ne kerek* / *nerek*, *neteg*, *ne in* gibi türevleri ve birleşik yapıları bulunmaktadır.

Sözcük, cümle içerisinde çoğunlukla isim görevinde kullanılmakla birlikte sıfat ve zarf olarak da kullanılmıştır.

2.2. Altıncı ve yedinci sırada verdiğimiz kullanımlarda ise **ne** szcı ile ilgili olarak kesin yargılara varmak gutr. Ancak bizce, **ne** szcının bu işlevi Farsçadan alınan **ne** szcının etkisi ve işlev benzerliği dolayısıyla ortaya çıkmış olmalıdır. Kutadgu Bilig’deki iki **ne** szcının ses benzerliği ve işlev yakınlığı, zamanla işlevlerinin karışmasına ve kimi zaman iki szcın gu ayırt edilir duruma gelmelerine neden olmutır. Bu duruma, Türkçe **kim** soru szcının İran dillerindeki **ki** balacının etkisiyle Türkçede soru işlevi yanında yüzyıllar boyu bala olarak da kullanılması örnek olarak gösterilebilir.

2.3. Kutadgu Bilig’de *ne* sözcüğü, eski Türkçe metinlerde saptanan kullanımlara genel anlamda yakınlık göstermektedir. Ancak, çokluk / abartı ve olumsuz kuvvetlendirme işlevine sahip kullanımlarda eski Türkçe metinlere oranla arada açık fark vardır. Bu farklılığı, Kutadgu Bilig’in şiir dilinin edebî gücü ile açıklamak mümkündür. Kutadgu Bilig’in dili, daha önce de belirttiğimiz gibi, dönem için yeni sayılabilecek çok sayıda yapının, atasözü ve deyim niteliğindeki anlatım kalıplarıyla ikileme, eksiltile anlatım vb. gibi güçlü anlatım kalıplarının kullanıldığı bir yapıdır.

Kaynaklar ve Kısaltmalar

- [AH] ARAT, Reşit Rahmeti (1992), *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki Atebetü'l-Hakayık*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- DANKOFF, Robert (1983), *Yūsuf Khāss Hājib, Wisdom of Royal Glory (Kutadgu Bilig) A Turko-Islamic Mirror for Princes*, Chicago and London.
- DENY, Jean (-Ali ulvi ELÖVE) (1941), *Türk dili grameri: Osmanlı lehçesi*, Maarif Vekâleti, Ankara.
- [DLT[BA]] ATALAY, Besim (1999), *Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi Dizini "Endeks"*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. baskı, Ankara.
- [DTS] NADALYAEV, V. M. vb. (1969), *Drevnetyursky Slovar' Akademia Nauk SSSR*, Leningrad.
- [ED] CLAUSON, sir Gerhard (1972) *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*, Oxford.
- ERDAL, Marcel (2004), *A Grammar of Old Turkic*, Brill, Leiden-Boston.
- GABAIN, Annemarie von (1995) *Eski Türkçenin Grameri (çev.: Mehmet AKALIN)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- [GTS] *Güncel Türkçe Sözlük*, www.tdk.gov.tr
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1992), *Türk Dilinde Edatlar*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- [KB] ARAT, Reşit Rahmeti (1999), *Kutadgu Bilig I Metin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. baskı, Ankara.
- (1998), *Kutadgu Bilig II Çeviri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. baskı, Ankara.
- (1979), *Kutadgu Bilig III İndeks*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- [KT] ATA, Aysu (2004), *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Dizin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- [ME] YÜCE, Nuri (1993), *Mukaddimetü'l-Edeb*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- NALBANT, Bilge Özkan (2003) “‘ne’ kelimesinin farklı bir kullanışı üzerine”,
Türkoloji Dergisi C. XVI, S.1, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Derneği
Yayınları: 4, Ankara, s73-86.
- RÄSÄNEN, Martti (1969), *Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*,
Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVII,1, Helsinki.
- TEKİN, Şinasi (2001) “Eski Türkçede Toharca Unsurlar”, *İştikakçının Köşesi*,
Simurg Yayınları, İstanbul.
- TEMİR, Ahmet (1956), *Die Konjunktionen und Satzeinleitungen im Alt-
Türkischen*, E. J. Brill, Leiden.
- vb.: ve benzeri, ve başkaları.
vd.: ve devamı.